

Sociodemografske varijable kao korelati čitalačkih interesovanja i recepcije književnih dela učenika osnovne škole¹

Olivera Gajić²

Odsek za pedagogiju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija

Spomenka Budić

Učiteljski fakultet, Univerzitet Edukons, Sremska Kamenica, Srbija

Branka Radulović

Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu,
Novi Sad, Srbija

Ranko Rajović

Pedagoški fakultet, Univerzitet Primorska, Kopar, Slovenija

Apstrakt

Polazeći od konstatacije da se u nastavi književnosti nedovoljno koriste moći književne umetnosti koje bi mogle da osnaže interesovanje učenika za čitanje i recepciju dela, autori u radu ispituju uticaj sociodemografskih činilaca na karakteristike čitalačkih interesovanja učenika (pol, školski uspeh, obrazovni status majke i oca, nastavni jezik). Istraživanjem je obuhvaćeno i utvrđivanje povezanosti razumevanja nepoznatih i manje poznatih reči i izraza u odlomcima iz književnih dela (epsko-lirskog – narodna balada i epskog roda – ep i roman) sa sociodemografskim činionicima. Istraživanje je obavljeno servej istraživačkom metodom, od tehnika je primenjeno anketiranje, a od instrumenata upitnik. Prigodni uzorak obuhvatio je 478 učenika petog razreda osnovnih škola sa teritorije Republike Srbije u kojima se nastava izvodi na srpskom i mađarskom jeziku. Od statističkih testova primenjeni su hi-kvadrat (χ^2) test, jednofaktorska analiza varijanse, t-test (t) nezavisnih uzoraka, fi (Phi) koeficijenti Kramer V (Cramer's V) pokazatelj u okviru programa IBM SPSS 20.0. Rezultati istraživanja pokazali su da čitalačka interesovanja učenika značajno koreliraju sa sociodemografskim

1 Rad predstavlja segment širih istraživanja u okviru naučnoistraživačkog projekta „Kvalitet obrazovnog sistema Srbije u evropskoj perspektivi“ koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 451-03-9/2021-14/200166 i br. 451-03-9/2021-14/200125), a koji je sproveden na Filozofskom fakultetu i Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu.

2 gajico@ff.uns.ac.rs

činiocima, posebno polom, školskim uspehom, obrazovnim statusom oca i majke, dok je obrazovni status majke povezan i sa članstvom u biblioteci. Može se konstatovati da učenici tokom čitanja književnih dela imaju poteškoća sa nepoznatim i manje poznatim rečima i izrazima (tuđicama, dijalekatskim rečima, lokalizmima i arhaizmima), a da je nastavni jezik značajan sociodemografski činilac koji je povezan sa brojem percipiranih reči i njihovim razumevanjem. Zaključuje se da je moguće kreirati okruženje koje stimuliše čitalačka interesovanja učenika, što otvara prostor savremenim metodičkim sistemima i postupcima tumačenja nepoznatih reči i izraza u literarno-komunikativnom kontekstu nastave književnosti.

Ključne reči: čitalačka interesovanja učenika, korelacija, recepcija književnog dela, sociodemografske varijable, tumačenje nepoznatih reči.

Uvod

Knjiga je najveće duhovno bogatstvo civilizacije, temelj kulturne riznice svakog naroda i konstanta vrednosti. Međutim, uprkos tolikom značaju knjige, danas se suočavamo sa fenomenom krize čitanja. Ona nanosi štetu ukupnoj kulturi nacije, pogađajući najviše školu. Na razvoj čitalačkih interesovanja utiču brojne varijable. Na jednoj strani su lične sklonosti, a na drugoj sociodemografski činioци, društvene mogućnosti i uslovi, kao i podsticaji za zadovoljavanje određenih potreba i interesovanja. Od sociodemografskih činilaca najveći uticaj na formiranje čitalačke kompetencije imaju faktori društvene sredine, kao što su: porodica, vršnjaci, škola, sredstva masovnih komunikacija i drugo (Gajić, 1999).

Period osnovnoškolskog uzrasta dece posebno je značajan u pogledu mogućnosti uticaja na razvoj sposobnosti čitanja i na oblikovanje čitalačkih interesovanja. U tome presudnu ulogu ima škola, kako izborom sadržaja, tako i organizacijom nastavnog rada. Pokretačka moć knjige je velika, a pitanje je samo koliko se u nastavi književnosti ona koristi u cilju podsticanja čitaoca na čitanje i stvaranje (Ilić i sar., 2007). „Usavršavanje literarne recepcije učenika, stvaranje i razvijanje trajnih čitalačkih navika i osposobljavanje učenika da samostalno čitaju, doživljavaju, tumače i ocenjuju književnoumetnička dela predstavljaju osnovne ishode u nastavi srpskog jezika i književnosti, kako u osnovnoj, tako i u srednjoj školi” (Stevanović i sar., 2020: 137). Međutim, iako se u reformisanim programima ishodi i osnovni zadaci/ciljevi nastave književnosti odnose na „negovanje i razvijanje čitalačke i književne kulture učenika” (Janićijević, 2016: 8), u nastavnoj praksi javlja se neravnoteža između proklamovanog i realizovanog.

Teorijsko polje istraživanja

Složenost fenomena čitalačkih interesovanja krije u sebi čitav splet raznovrsnih i promenljivih činilaca koji bliže određuju ovu pojavu i njihovu povezanost sa određenim varijablama. Njihovo proučavanje može da pruži smernice za organizovani vaspitno-obrazovni rad na njihovom daljem podsticanju u skladu sa vrednostima društva i autentičnim potrebama dece i mladih.

Brojna istraživanja u Republici Srbiji i u svetu ukazuju na tzv. krizu čitanja i nedovoljnu zainteresovanost mladih za čitanje, kako na osnovnoškolskom, tako i na srednjoškolskom uzrastu. Rezultati istraživanja pokazuju „da od 208 ispitanika njih 133, odnosno gotovo 64% kažu da ne vole da čitaju lektiru; da sva dela predviđena za školsku lektiru u toku godine pročitaju samo 33 ispitanika, odnosno svega 15%“ (Ilić i sar., 2007: 7). Na osnovu rezultata istraživanja o čitalačkim navikama srednjoškolaca u slobodnom vremenu utvrđeno je da za većinu srednjoškolaca u Republici Srbiji čitanje nije jedna od omiljenih aktivnosti (Krnjajić i sar., 2011), kao i da adolescenti nisu naklonjeni čitanju štiva koje je deo kurikuluma (Stevanović i sar., 2020).

Stanje nije mnogo bolje ni u Evropskoj uniji, gde mladi, takođe, nisu dovoljno zainteresovani za čitanje. Naime, „svaki peti petnaestogodišnjak u Uniji ima loše veštine čitanja i ne čita dovoljno“ (Vrasidas & Theodoridou, 2018: 298). Rezultati nacionalnih ispitivanja u Sjedinjenim Američkim Državama pokazuju da rezultati procene čitanja u četvrtom i osmom razredu, za 2019. godinu, beleže tendenciju pada u odnosu na rezultate nacionalnog ispitivanja obavljenog 2017. godine (Stevanović i sar., 2020).

Iako relevantna istraživanja pokazuju da su čitalačka interesovanja relativno autonomne pojave, ipak je moguće, kao značajne činioce, izdvojiti sredinske faktore, posebno uticaj škole, odnosno nastave maternjeg jezika i književnosti (Boushey & Moser, 2006; Chinappi, 2015; Gambrell, 2011; Moley, 2011; Purić, 2012; Purić, 2018; Sanacore, 2002; Shafer, 2003), kao i sociodemografske varijable (uzrast, pol učenika, tip škole koju pohađaju, razred koji pohađaju, opšti uspeh učenika, ocena iz maternjeg jezika i književnosti, nivo obrazovanja majke i nivo obrazovanja oca) (Clark et al., 2008; Clark, 2011; Coles & Hall, 2002; Krnjajić i sar., 2011; Stevanović i sar., 2020; Watson et al., 2010; Weaver-Hightower, 2003).

Kako bi se ostvario potpuniji uvid u varijable povezane sa čitalačkim interesovanjima, potrebno je usredsrediti pažnju na one oblasti i sadržaje koji međusobno značajno diferenciraju učenike u pogledu njihovih interesnih pravaca u ovoj oblasti.

Međutim, treba ukazati i na to da dodatnu teškoću prilikom razvoja čitalačkih interesovanja predstavlja činjenica da učenici tokom čitanja književnih dela relativno često nailaze na nepoznate reči. Ukoliko kontekst ne omogućava njihovo razumevanje, onda im je potrebna direktna instrukcija (Anić, 2003; Nist & Olejnik, 1995). Pritom, javlja se paradoks, jer ukoliko učenici ne čitaju dovoljno, verovatno su i nedovoljno izloženi susretu s nepoznatim rečima koje bi im omogućile njihovo usvajanje. Naravno, nastavnik može na različite metodičke načine pristupiti tumačenju i definisanju nepoznatih reči i izraza u nastavnoj interpretaciji književnog teksta: navođenjem osnovnog, temeljnog značenja reči i svih ili barem još nekih značenja koja reč može imati, navođenjem sinonima, opisivanjem osobe ili predmeta, odnosno navođenjem funkcije predmeta (čemu predmet služi), navođenjem njegovog antonima i dr. (Zgusta, 1991). Na taj način otklanjaju se moguće poteškoće u učenikovom razumevanju i doživljavanju književnog teksta koje mogu biti prepreka razvoju čitalačke i komunikacijske kompetencije učenika.

Metodološki dizajn istraživanja

Istraživački pristup i orijentacija

Brojni istraživački nalazi pokazuju da se u nastavi književnosti nedovoljno koriste moći književne umetnosti koje bi mogle da osnaže interesovanje učenika za čitanje i recepciju dela, iako je pokretačka moć knjige velika. Stoga je neophodno utvrditi korelaciju ovih fenomena sa sociodemografskim varijablama i teškoće na koje učenici nailaze prilikom recepcije (doživljavanja i razumevanja) književno-umetničkog dela, a to je, prema istraživačkim nalazima, najčešće tumačenje nepoznatih i nedovoljno poznatih reči u tekstu.

Istraživanje je teorijsko-empirijskog karaktera, koncipirano po modelu ne-eksperimentalnog istraživanja.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je ispitivanje povezanosti sociodemografskih varijabli učenika osnovne škole (pol, školski uspeh, obrazovni status oca i majke, nastavni jezik) sa njihovim čitalačkim interesovanjima i recepcijom književnih dela. Cilj istraživanja obuhvata i utvrđivanje povezanosti razumevanja nepoznatih i manje poznatih reči i izraza u odlomcima iz književnog dela sa sociodemografskim činiocima.

Istraživačka pitanja

1. Da li su čitalačka interesovanja učenika povezana sa sociodemografskim činiocima (pol, školski uspeh, obrazovni status oca i majke, nastavni jezik)?
2. Da li izbor književno-umetničkih dela predstavlja teškoću u njihovoj recepciji u nastavi?
3. Da li nepoznate i manje poznate reči i izrazi u tekstu predstavljaju teškoću u recepciji književno-umetničkog dela?
4. Koje reči i izraze u književno-umetničkom tekstu učenici najčešće percipiraju kao nepoznate i manje poznate?
5. Da li je razumevanje nepoznatih i manje poznatih reči i izraza u odlomku iz književnog dela povezano sa sociodemografskim činiocima?

Metode, tehnike, instrumenti istraživanja

Istraživanje povezanosti između nezavisnih varijabli i zavisne varijable obavljeno je neeksperimentalnom primenom kauzalne metode, odnosno servej istraživačkom metodom. Od tehnika je primenjeno anketiranje, a od instrumenata *Upitnik o čitalačkim interesovanjima učenika*. Instrumentom je obuhvaćeno ukupno 18 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa (alternativna pitanja i pitanja sa višestrukim izborom). Strukturu

upitnika čine tri dela. Prvi deo namenjen je prikupljanju osnovnih podataka o ispitaniku (pol, škola, školski uspeh i dr.), drugi deo upitnika sastoji se od pitanja koja se odnose na čitalačka interesovanja učenika i recepciju književno-umetničkih dela, kao i tumačenje nepoznatih i manje poznatih reči i izraza, dok su u trećem delu ponuđena tri odlomka iz književnih dela epsko-lirskog (narodna balada) i epskog roda (vrste: epska narodna pesma, roman) gde su učenici podvlačili reči koje ne razumeju. Upitnik su za potrebe ovog istraživanja kreirali autori i ponuđen je učenicima na srpskom i mađarskom nastavnom jeziku.

Odlomke, navedene u trećem delu Upitnika, odabrali su nastavnici srpskog jezika i književnosti i nastavnici mađarskog jezika i književnosti u školama obuhvaćenim uzorkom. Izbor odlomaka je bio sledeći:

1) Odlomci iz književnih dela na srpskom jeziku: narodna epska pesma starijih vremena „Ženidba Dušanova“, dečji roman „Hajduci“ Branislava Nušića i avanturistički roman „Doživljaji Toma Sojera“ Marka Tvena.

2) Odlomci iz književnih dela na mađarskom jeziku: „Kömvés Kelemenné“ (narodna balada), „János vitéz“ - Petőfi Sándor (epska poema) i „Tanár úr kérem / Röhög az egész osztály“ – Karinthy Frigyes (dečji roman).

Odlomci iz navedenih dela odabrani su jer spadaju u tekstove iz lektire, koja čini okosnicu programa književnosti i koji se, uz tekstove koje je potrebno obraditi na času, ponovo uvode s ciljem formiranja, razvijanja i negovanja čitalačkih navika kod učenika od školske 2019/20. godine (*Pravilnik o planu nastave i učenja za peti i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za peti i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 15/2018).

Uzorak istraživanja

Istraživanjem je obuhvaćeno 478 učenika (220 ispitanika muškog i 214 ispitanika ženskog pola) petog razreda osnovnih škola: OŠ „Đorđe Natošević“ – Novi Sad, OŠ „Vuk Karadžić“ – Novi Sad, OŠ „Dušan Radović“ – Novi Sad, OŠ „Sečenji Ištvan“ – Subotica, OŠ „Majšanski put“ – Subotica, OŠ „Kralj Aleksandar I“ – Požarevac i OŠ „Jovan Cvijić“ – Zrenjanin. U pojedinim odeljenjima OŠ „Majšanski put“ i OŠ „Sečenji Ištvan“ – Subotica, nastava je realizovana na mađarskom nastavnom jeziku (ukupno 66 učenika, odnosno 15.2%). U ostalim odeljenjima i školama nastava je realizovana na srpskom nastavnom jeziku (ukupno 368 učenika – 84.8%). Istraživanje je realizovano tokom školske 2019/2020. godine.

Statistička obrada rezultata

Za određivanje razlika u mišljenju učenika o teškoćama, odnosno ometajućim faktorima koji se javljaju prilikom recepcije književno-umetničkog dela i njihova čitalačka interesovanja korišćeni su hi-kvadrat (χ^2) test, jednofaktorska analiza varijanse i t-test (t) nezavisnih uzoraka. Za određivanje jačine uticaja među varijablama korišćeni su f_i (Φ)

koeficijenti Kramer V (*Cramer's V*) pokazatelj za χ^2 -test i eta-kvadrat pokazatelj za jednofaktorsku analizu varijanse. Za određivanje izvrsnosti učenika u nastavnom jeziku korišćen je metod neuronskih mreža (neuralnetworks). Za ovu analizu podaci su kodirani sa 1 ukoliko su učenici imali ocenu iz nastavnog jezika 4 ili 5 i sa 0 ukoliko su imali ocenu manju od 4. Statistički testovi obrađeni su u okviru programa IBM SPSS 20.0.

Rezultati istraživanja i diskusija

Rezultati sprovedenog istraživanja pokazali su da 56,0% ispitanih učenika voli da čita školsku lektiru, dok 44,0% ne voli. Na pitanje koliko dela školske lektire pročitaju u toku jedne godine, 64,5% ispitanika odgovorilo je da pročitaju sva dela, 27,2% ispitanika pročita više od polovine predviđenih dela, dok 8,3% učenika pročita manje od trećine preporučenih književnih dela. Ovi rezultati vrlo su slični rezultatima ispitivanja čitalačkih navika srednjoškolaca u školskom kontekstu (čitanje školske lektire), koja ukazuju na činjenicu „da samo 46,9 % učenika čita sve knjige koje pripadaju opusu propisanom kurikulumom. Poneku knjigu iz korpusa školske lektire pročita 41,2% učenika“ (Stevanović i sar., 2020: 143–144). Ovakvi rezultati mogu se smatrati donekle i očekivanim jer ova interesna orijentacija učenika nije posebno izražena. Dobijeni pokazatelji nisu karakteristični samo za Republiku Srbiju, već su evidentni i u međunarodnim studijama (Frankel et al., 2018; Hooper, 2005; Manuel & Carter, 2015).

Da bi se bolje sagledalo pitanje čitalačkih interesovanja učenika, upoređivani su indikatori dve varijable: „da li učenici vole da čitaju“ i „broj pročitanih dela“. Hi-kvadrat test pokazao je statističku značajnost između ove dve varijable, $\chi^2 = 8.993$, $p = 0.011$, *Cramer's V* = 0.138. Evidentno je da učenici koji su iskazali nezainteresovanost za čitanje školske lektire, u manjem procentu je i čitaju. Posebno je važno obratiti pažnju na ovu grupu učenika tokom njihovog školovanja kako bi se otkrili uzroci ove pojave i pronalazile mogućnosti za razvoj čitalačkih interesovanja.

Povezanost sociodemografskih varijabli i čitalačkih interesovanja učenika

Kad je reč o utvrđivanju povezanosti čitalačkih interesovanja učenika sa sociodemografskim činiocima (pol, školski uspeh, obrazovni status oca i majke, nastavni jezik), Hi-kvadrat test je pokazao statističku značajnost po pitanju učeničkog interesovanja za školsku lektiru u odnosu na pol ispitanika, $\chi^2 = 20.568$, $p = 0.000$, $phi = 0.208$. Dobijena fi vrednost ukazuje na mali do srednji uticaj pola ispitanika na čitalačka interesovanja učenika. Prema dobijenim podacima nešto više od polovine dečaka i oko trećine devojčica ne voli da čita školsku lektiru. Ovakav istraživački nalaz potvrđen je i u drugim istraživanjima u našoj zemlji jer „devojčice imaju značajno razvijenije čitalačke navike od dečaka“ (Krnjajić i sar., 2011: 278), kao i u međunarodnim ispitivanjima (Clark et al., 2008; Clark, 2011; Coles & Hall, 2002).

Istraživanjem nisu utvrđene statistički značajne razlike između učenika koji (ne) vole da čitaju školsku lektiru u odnosu na školski uspeh ($\chi^2 = 4.837$, $p = 0.184$), nastavni

jezik ($\chi^2 = 1.427, p = 0.232$), obrazovni status oca ($\chi^2 = 4.002, p = 0.135$) i obrazovni status majke ($\chi^2 = 3.796, p = 0.150$). Iako nisu ustanovljene statistički značajne razlike, zanimljivo je primetiti da učenici koji nastavu slušaju na srpskom jeziku u nešto većoj meri vole da čitaju školsku lektiru nego učenici koji nastavu slušaju na mađarskom jeziku. Takođe, učenici koji dolaze iz porodica sa višim ili visokim obrazovnim statusom roditelja u većoj meri vole da čitaju lektiru nego učenici koji dolaze iz porodica gde roditelji imaju osnovno ili srednje obrazovanje. Znači, porodično okruženje doprinosi čitalačkim interesovanjima dece. Što se tiče uticaja pola ispitanika na broj pročitanih dela, hi-kvadrat testom nije utvrđena statistički značajna razlika, $\chi^2 = 3.899, p = 0.142$. Rezultati su pokazali da većina dečaka i devojčica (preko 60,0%) pročitava sva dela predviđena za jednu školsku godinu, dok nešto više dečaka (oko 11,0%) nego devojčica (6,0%) pročitava manje od trećine dela.

Istraživanjem je ustanovljena statistički značajna razlika između ispitanika u pogledu broja pročitanih dela tokom godine u odnosu na školski uspeh, $\chi^2 = 105.239, p = 0.000$, *Cramer's V* = 0.479. Ustanovljeno je da, sa porastom školskog uspeha, linearno raste i broj pročitanih dela, dok eksponencijalno opada zastupljenost broja učenika koji su pročitali manje od trećine predviđenih dela (Tabela 1).

Tabela 1
Povezanost broja pročitanih dela i učeničkog školskog uspeha

Nivo obrazovanja	Sva dela	Više od polovine predviđenih dela	Manje od trećine dela
Nedovoljan	0.0%	0.0%	0.0%
Dovoljan	0.0%	0.0%	100.0%
Dobar	34.1%	34.1%	31.7%
Vrlo dobar	53.5%	35.1%	11.4%
Odličan	74.3%	23.3%	2.3%

Primenom hi-kvadrat testa nije ustanovljena statistički značajna korelacija između broja pročitanih dela i nastavnog jezika, $\chi^2 = 0.921, p = 0.631$.

Obrazovni status oca ($\chi^2 = 32.079, p = 0.000$, *Cramer's V* = 0.190) i majke ($\chi^2 = 58.159, p = 0.000$, *Cramer's V* = 0.255) pokazali su se statistički značajnim pokazateljima kada je u pitanju broj pročitanih dela (Tabela 2). Naime, sa porastom stepena stručne spreme roditelja došlo je i do povećanja broja pročitanih dela. To znači da su učenici koji dolaze iz porodica visokoobrazovanih roditelja više zainteresovani za knjige i redovno ih čitaju. Ako ove podatke uporedimo sa rezultatima nekih sličnih istraživanja, uočava se da su „razvijenije čitalačke navike povezane s višim školskim uspehom učenika, višim nivoom obrazovanja majke, višim nivoom obrazovanja oca i tipom škole koju pohađaju učenici“ (Krnjaić i sar., 2011: 278).

Tabela 2

Utjecaj obrazovnog statusa oca i majke na broj pročitanih dela

Nivo obrazovanja	Sva dela	Više od polovine predviđenih dela	Manje od trećine dela
Osnovno obrazovanje	43.8%	29.2%	27.1%
Srednje obrazovanje	69.1%	26.0%	4.9%
Više ili visoko obrazovanje	67.8%	26.8%	5.4%

Odluka učenika da li će se učlaniti u gradsku biblioteku, prema rezultatima istraživanja, povezana je sa njihovim školskim uspehom ($\chi^2 = 14.728$, $p = 0.002$, $Cramer's V = 0.180$) i obrazovnim statusom majke ($\chi^2 = 9.781$, $p = 0.008$, $Cramer's V = 0.149$). Ovi rezultati pokazuju da se učenici sa boljim obrazovnim performansama, odnosno školskim uspehom, u većoj meri učlanjaju u gradske biblioteke nego učenici sa slabijim školskim uspehom. Takođe, utvrđeno je da, ukoliko majka deteta ima više ili visoko obrazovanje, deca će u većoj meri imati pozitivan stav prema čitanju raznih književnih dela i biće članovi gradskih biblioteka. Dalje, vrednosti Hi kvadrat testa pokazuju da postoje statistički značajne razlike između učenika s obzirom na pol, budući da devojčice češće pozajmljuju knjige iz biblioteke.

U celini gledano, čitalačke navike i interesovanja učenika u Republici Srbiji ne menjaju se značajno tokom dužeg vremenskog perioda, o čemu svedoče i istraživanja Stevanovića i saradnika (Stevanović i sar., 2020). Naime, učenici „nemaju formiranu naviku korišćenja usluga biblioteke“ (Krnjaić i sar., 2011: 278).

Može se konstatovati da su čitalačka interesovanja učenika značajno povezana sa sociodemografskim činiocima. Pol učenika je u korelaciji sa njihovim čitalačkim interesovanjima kad je reč o čitanju školske lektire, dok je školski uspeh povezan sa brojem pročitanih dela u toku godine i sa članstvom u biblioteci. Obrazovni statusi oca i majke, takođe, povezani su sa brojem pročitanih književnih dela u toku godine, dok je obrazovni status majke povezan sa članstvom u biblioteci.

Teškoće u recepciji književno-umetničkih dela

Upitnikom su bila obuhvaćena i pitanja u vezi sa mišljenjem učenika o tome da li izbor književno-umetničkih dela predstavlja teškoću u recepciji tekstova. U Tabeli 3 prikazana je učestalost i izbor književno-umetničkih dela.

Tabela 3

Učestalost i izbor književno-umetničkog dela

	Književna dela iz programa školske lektire	Književna dela van nastavnog programa	Ništa	Drugo
Učestalost	24.2%	45.4%	12.5%	17.8%

Podatak da nešto manje od polovine ispitanika više voli da čita dela van nastavnog programa i da oko petine ispitanika radije bira štampu („Politikin zabavnik“, stripove, i sl.) ili romane (avanturističke, istorijske i dr.) ukazuje na potencijalni problem u načinu približavanja književnih dela iz programa školske lektire. Ovi istraživački nalazi vrlo su slični rezultatima istraživanja (Stevanović i sar., 2020) koji ukazuju na to da relativno visok procenat (71,7%) učenika čita knjige van obaveznog opusa koji sadrži kurikulum. Vrednost Hi-kvadrat testa pokazuje statistički značajne razlike prema polu učenika: $\chi^2 = 154.7$ ($N=1378$). Rezultati su pokazali da postoji statistički značajan uticaj pola ispitanika na izbor književnog dela, $\chi^2 = 34.766$, $p = 0.000$, $Cramer's V = 0.272$. Devojčice značajno prednjače u izboru prozних književnih dela van nastavnog programa (55,9%) u odnosu na dečake (34,0%). Sa druge strane, dečaci prednjače u izboru drugih tekstova („Politikin zabavnik“, stripovi i sl.) u odnosu na devojčice, dok je ista polna zastupljenost po pitanju njihove zainteresovanosti za romane. Poezija, bajke i pripovetke za decu nisu bile često zastupljene u ovom uzorku. Očekuje se da će novi Pravilnik o planu i programu nastave i učenja osnovnog obrazovanja i vaspitanja (Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 15/2018), uz dominantan korpus tekstova kanonskih pisaca kojim se bogati nacionalni i kulturni identitet, u dopunskom izboru lektire dati mogućnost nastavnicima da odaberu izvestan broj književnih dela savremenih pisaca. „Cilj uvođenja savremenih književnih dela koja još nisu postala deo kanona jeste da se po svojoj motivskoj ili tematskoj srodnosti vežu za postojeće teme i motive u okviru nastavnog programa i da se takvim primerima pokaže kako i savremeni pisci promišljaju epsku narodnu tradiciju ili teme prijateljstva, etičnosti, razvijaju imaginaciju i empatiju, čime će se bogatiti vertikalno čitalačko iskustvo učenika i osavremeniti pristup nastavi“ (Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 15/2018: 82).

Relevantna istraživanja ukazuju na to da odlike pojedinih književnih rodova i vrsta mogu u značajnoj meri opredeliti izbor sadržaja za čitanje (Purić, 2018). Autorka Purić (2018) smatra da je „razmatranje žanrovskih osobenosti teksta u funkciji podsticanja čitalačkih interesovanja učenika mlađeg školskog uzrasta“ (Purić, 2018: 34). Imajući u vidu to da učenici vrednuju žanr prilikom izbora literature za čitanje (Kauffman, 2005), kao i da se čitalačka motivacija u nastavi može razvijati izborom metodičkih postupaka (Chinappi, 2015; Patall, 2013), postavlja se pitanje da li nastavnici analizom žanrovskih odlika teksta uspevaju da pronađu pravi način da podstaknu i zainteresuju učenike, odnosno da nastavu književnosti povežu sa njihovim čitalačkim sklonostima? „Jedan od preduslova za ostvarivanje ovog nastavnog zadatka je poznavanje čitalačkih interesovanja učenika, iako pojedini istraživači izražavaju sumnju u tačnost percepcije čitalačkih preferencija dece od strane odraslih“ (Worthy et al., 1999, prema: Purić, 2018: 40).

Ovim istraživanjem utvrđena je korelacija između učeničkog školskog uspeha i izbora književno-umetičkog dela, $\chi^2 = 41.156$, $p = 0.000$, $Cramer's V = 0.173$. Rezultati su pokazali da učenici sa boljim školskim uspehom u većoj meri biraju dela iz dodatnog vannastavnog programa (Tabela 4).

Tabela 4
Povezanost učeničkog školskog uspeha i izbora književno-umetničkog dela

Uspeh	Književna dela iz programa školske lektire	Književna dela van nastavnog programa	Ništa	Drugo
Nedovoljan	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Dovoljan	0.0%	0.0%	75.0%	25.0%
Dobar	26.2%	26.2%	28.6%	19.0%
Vrlo dobar	29.8%	43.9%	16.7%	9.6%
Odličan	21.7%	50.2%	8.4%	19.7%

Rezultati istraživanja pokazali su da je izbor dela povezan s obrazovnim statusom oca ($\chi^2 = 23.206$, $p = 0.000$, *Cramer's V* = 0.162) i majke ($\chi^2 = 24.153$, $p = 0.000$, *Cramer's V* = 0.164). Prema dobijenim podacima, što je obrazovni status roditelja viši, to će njihova deca u većoj meri birati književno-umetnička dela i van nastavnog programa, dok deca čiji su roditelji osnovnog obrazovnog statusa često ne biraju ništa za čitanje jer najčešće nemaju pozitivan primer koji bi mogli slediti. Ovi rezultati potvrđeni su i u istraživanjima „o povezanosti roditeljskog čitanja sa čitalačkim navikama mladih u Francuskoj, Nemačkoj i Italiji“ (Stevanović i sar., 2020: 149). Korelacija između čitalačkih navika majki i dece izražena je u Italiji i Francuskoj, dok je veća povezanost između čitalačkih navika očeva i dece ustanovljena u Nemačkoj (Cardoso et al., 2008, prema: Wollscheid, 2013). „Druga istraživanja pokazuju da će deca, koja imaju bogate bibliotečke resurse kod kuće i čiji roditelji, posebno majke, podstiču čitalačke navike svoje dece, biti uspešnija u domenu čitanja u školi u odnosu na decu kojoj nedostaje takvo porodično okruženje“ (Sénéchal, 2006, prema: Stevanović i sar., 2020: 149).

Može se konstatovati da je učenički izbor književnih dela van nastavnog programa značajno povezan sa sociodemografskim činiocima. Pol i školski uspeh povezani su sa izborom proznih književnih dela, dok je obrazovni status oba roditelja povezan sa izborom književnih dela za čitanje van školskog kurikuluma. Ovakvi rezultati istraživanja impliciraju da su „situaciona interesovanja generisana određenim uslovima i/ili stimulima iz okruženja koji fokusiraju pažnju i koji predstavljaju više trenutnu afektivnu reakciju, nego što mogu ili ne mogu trajati“ (Hidi & Harackiewicz, 2000, prema: Guthrie et al., 2006: 233). Ovi autori smatraju da se situaciona interesovanja u nastavi, kao i nivo akademske motivacije, može podsticati uključenošću učenika u oblasti specifičnog sadržaja. Drugim rečima, moguće je kreirati okruženje koje stimuliše situaciona interesovanja, što može biti jedan od načina na koji se u nastavi mogu razvijati čitalačka interesovanja (Purić, 2018). To otvara prostor savremenim metodičkim sistemima i oblicima nastavnog rada, zasnovanim na aktivnom odnosu učenika prema tekstu, raspravljanju o njegovim značenjima i lepotama njihovog jezičkog izraza. Nastavni rad na tekstu u literarno-komunikativnom kontekstu traži od učenika sopstvena zapažanja i sopstvene stavove, a za njihovu uverljivost uvek se moraju tražiti uporišta u tekstu, mora se ponirati u dubine

njegovih značenja, na mestima sa kojih ona najintenzivnije zrače i na koja jezik svojim čarolijama mami. Time se brani sopstvena recepcija teksta (Ilić i sar., 2013).

Nepoznate i manje poznate reči i izrazi u tekstu kao teškoća u recepciji književno-umetničkog dela

Kad je reč o trećem istraživačkom pitanju – da li nepoznate i manje poznate reči i izrazi u tekstu predstavljaju teškoću u recepciji književno-umetničkog dela, 87,5% ispitanika je navelo da tokom čitanja školske lektire nailazi na nepoznate reči, dok svega 12,5% ispitanika ne nailazi na njih. Dobijeni podatak, svakako, ukazuje na to da nepoznate i/ili manje poznate reči i izrazi u tekstu predstavljaju teškoću u recepciji književno-umetničkog dela. U najvećoj meri to su: stare reči (arhaizmi) (34,7%) i tuđice (23,5%) (Tabela 5).

Tabela 5
Najčešće percipirane nepoznate reči u tekstovima

Nepoznate reči	Učestalost
Tuđice	23.5%
Dijalekatske reči	11.7%
Lokalizmi	7.5%
Stare reči	34.7%
Neologizmi	6.0%
Figurativno upotrebljene reči	7.7%
Žargonske reči	8.2%
Nešto drugo	0.6%

Zanimljivo je da ni varijable pol ($\chi^2 = 7.710$, $p = 0.359$), ni školski uspeh ($\chi^2 = 16.242$, $p = 0.756$) ni obrazovni status roditelja ($\chi^2 = 11.657$, $p = 0.634$) nisu pokazale statističku značajnost. Međutim, nastavni jezik na kome se održava nastava predstavlja značajan činilac, $\chi^2 = 4.416$, $p = 0.036$, *Cramer's V* = 0.097 (Tabela 6).

Tabela 6
Povezanost nastavnog jezika sa najčešće percipiranim nepoznatim rečima

Vrsta reči	Mađarski jezik	Srpski jezik
Tuđice	14.3%	25.1%
Dijalekatske reči	23.0%	9.8%
Lokalizmi	2.4%	8.4%
Stare reči	37.3%	34.3%
Neologizmi	5.6%	6.1%
Figurativno upotrebljene reči	10.3%	7.3%
Žargonske reči	7.1%	8.4%
Nešto drugo	0.0%	0.7%

Kad je reč o četvrtom istraživačkom pitanju – koje nepoznate reči i izrazi učenicima predstavljaju problem za razumevanje teksta, učenici su naveli da tokom čitanja školske lektire imaju poteškoća sa: tuđicama, dijalekatskim rečima, lokalizmima i starim rečima (arhaizmima) ($\chi^2 = 20.029$, $p = 0.006$, $Cramer's V = 0.152$). Kao što se može videti u Tabeli 6, učenicima koji nastavu slušaju na srpskom jeziku problem predstavljaju tuđice i arhaizmi, dok učenicima koji nastavu slušaju na mađarskom jeziku problem predstavljaju tuđice, dijalekatske reči i arhaizmi.

Upitani da li im nastavnik objašnjava nepoznate reči i izraze, 18,6% ispitanika je navelo da nastavnik to čini tokom analize teksta, 51,8% je navelo da dobiju objašnjenje nakon analize teksta, a 29,6% učenika smatra da uopšte ne dobiju objašnjenje o značenju njima nepoznatih reči. Na pitanje da li neka nepoznata reč ili izraz ometa doživljavanje i razumevanje teksta koji čitaju, većina ispitanika (66,0%) odgovorila je da im se to ponekad desi, a mnogo manji procenat ispitanika (16,2%) izjavio je da im to uopšte ne smeta ili pak, izrazito smeta (17,7%). Ovi podaci ukazuju na to da značajan broj učenika ima teškoće u recepciji teksta zbog nerazumevanja nepoznatih i manje poznatih reči i izraza. „Nepoznate reči, a i neshvaćen smisao poznatih reči, otežavaju prijem teksta, pa tako umanjuju mogućnosti za njegovo doživljavanje i interpretiranje“ (Nikolić, 1992: 214). To su najčešće nedovoljno odomaćene tuđice i arhaične reči i izrazi, koji se moraju tumačiti pre čitanja kako bi se omogućila dublja recepcija teksta. Arhaizmi su veoma značajne reči u književnosti jer se njihovom upotrebom oživljavaju slike prošlih vremena. Upitno je da nastavnik predvidi jezičko projektovanje učenika na području otežanog shvatanja leksike, frazeologije i semantike (Nikolić, 1992: 214), odnosno da ustanovi koje reči i izrazi mogu da ometaju recepciju teksta (koje učenici ne mogu iz konteksta shvatiti) i uključiti ih u dijalog koji se sa učenicima vodi u uvodnom delu časa (Ilić, 2006). Ukoliko bi se ova metodička radnja ostavila za kasnije, nakon čitanja teksta, doživljaj bi bledeo, kao i motivacija učenika, čime bi analitičko-sintetička faza rada na tekstu bila oslabljena, a efekti umanjeni (Nikolić, 1992: 341).

Zanimljivo je da su učenici koji pohađaju nastavu na mađarskom jeziku u većoj meri percipirali da ne dobijaju objašnjenja od svojih nastavnika o značenju nepoznatih reči u tekstu, $\chi^2 = 59.316$, $p = 0.000$, $Cramer's V = 0.356$. Oni su, pored arhaizama i tuđica, naveli i dijalekatske reči, karakteristične za govor nekog područja koja se, po svojim osobinama, razlikuju od standardnog jezika kao nedovoljno poznate. Neophodno je pravovremeno tumačenje nepoznatih reči u tekstu jer se na taj način one „detaljno tumače u kontekstu, uz puno nastojanje da im se značenje opredmeti i čulno aktuelizuje u umetničkim slikama“ (Nikolić, 1992: 215). Tim pre, kada se radi o mađarskom nastavnom jeziku koji je vrlo složen, postoje i mnoge druge studije koje sistematično i programski proučavaju stepen razumevanja pročitano. Tako, na primer, istraživanja koja je vršila Mardžeri Bernštajn (Bernstein, 2014) ukazuju na povezanost interesovanja za čitanje sa razumevanjem pročitano. Učenici koji bolje razumeju književni tekst pokazuju veće interesovanje za čitanje.

Činioci razumevanja nepoznatih i manje poznatih reči i izraza u odlomku iz književnog dela

U okviru petog istraživačkog pitanja nastojalo se ustanoviti da li je razumevanje nepoznatih i manje poznatih reči i izraza u odlomku iz lirsko-epskih (narodna balada) i epskih književnih dela (vrste: epska pesma, roman) povezano sa sociodemografskim činiocima. U Tabeli 7 prikazani su deskriptivni indikatori za broj nepoznatih i manje poznatih reči i izraza u odlomcima iz književnih dela.

Tabela 7

Prikaz deskriptivnih pokazatelja za broj nepoznatih i manje poznatih reči i izraza u odlomku iz književnog dela

Književno delo	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Range</i>	<i>Skewness</i>	<i>Kurtosis</i>
I Narodna balada / epska narodna pesma	4.67	2.43	0.0	13.0	13.0	0.304	0.268
II Avanturistički roman / epska poema	1.85	1.62	0.0	9.0	9.0	1.117	1.690
III Dečji roman	2.03	1.59	0.0	9.0	9.0	0.846	1.133
Ukupno	8.55	4.77	0.0	28.0	28.0	0.650	0.918

Napomena. *M* – srednja vrednost; *SD* – standardna devijacija; *Minimum* – minimalan broj; *Maximum* – maksimalan broj; *Range* – razlika između minimuma i maksimuma; *Skewness* – skjunis; *Kurtosis* – kurtozis.

Kao što se može videti iz Tabele 7, vrednosti skjunisa (*Skewness*) i kurtozisa (*Kurtosis*) nalaze se u granicama ± 2 što ukazuje na to da broj evidentiranih nepoznatih i manje poznatih reči i izraza podleže normalnoj raspodeli. Najviše nepoznatih i manje poznatih reči učenici su percipirali u lirsko-epskom i epskom tekstu (narodna balada i narodna epska pesma), zatim epskom tekstu koji se čita kod kuće (avanturistički roman i epska poema), a najmanje u književnom odlomku (dečji roman). Mnogo je leksičkih područja i semantičkih krugova koji su sasvim udaljeni od iskustva današnjih učenika i to vrlo često u delima narodne književnosti (Nikolić, 1992). U narodnim epskim pesmama na srpskom jeziku, čiji su odlomci ponuđeni ispitanicima, to su bile najčešće sledeće reči: mejdan, telal, kadifa i dr.

Primenom jednofaktorskih analiza varijanse ustanovljeno je da ne postoje statistički značajne razlike između učenika u pogledu percipiranog broja nepoznatih i manje poznatih reči u delu u odnosu na pol ispitanika za sva tri odlomka: I Narodna balada/epska narodna pesma $F(df = 1, N = 477) = 1.524, p = 0.218$; II Avanturistički roman/epska poema $F(df = 1, N = 477) = 1.620, p = 0.204$; III Dečji roman $F(df = 1, N = 477) = 2.318, p = 0.129$. Istom analizom utvrđeno je da ne postoje statistički značajne razlike među ispitanicima u pogledu broja evidentiranih nepoznatih reči i izraza u I i III odlomku, ni u odnosu na školski uspeh, $F(df = 3, N = 465) = 0.918, p = 0.432$; $F(df = 3, N = 465) = 1.524, p = 0.207$. Za II odlomak iz književnog dela utvrđena je gotovo granična značajnost, $F(df = 3, N = 465) = 2.640, p = 0.049$, ali ona nije detektovana Takijevim post-hoc testom (Tukey HSD post-hoc test). Ocena iz nastavnog jezika, takođe, nije pokazala statističku

značajnost u pogledu broja izdvojenih reči u sva tri dela: I odlomak $F(df = 4, N = 457) = 0.910, p = 0.458$; II odlomak $F(df = 4, N = 457) = 1.820, p = 0.124$; i III odlomak $F(df = 4, N = 457) = 0.547, p = 0.702$.

Obrazovni status oca se, takođe, nije pokazao kao statistički značajna varijabla za utvrđivanje razlika među učenicima u pogledu percipiranog broja nepoznatih ili manje poznatih reči u delima: I odlomak $F(df = 2, N = 450) = 0.277, p = 0.758$; II odlomak $F(df = 2, N = 450) = 0.760, p = 0.468$; III odlomak $F(df = 2, N = 450) = 1.088, p = 0.338$.

Isto se može konstatovati i za varijablu: obrazovni status majke koja se, takođe, nije pokazala kao statistički značajna varijabla za I odlomak – Narodna balada/epska narodna pesma, $F(df = 2, N = 453) = 2.596, p = 0.076$. Međutim, ustanovljena je statistička značajnost kod broja izdvojenih reči i izraza za II i III odlomak (avanturistički i dečji roman i narodna balada). Naime, kod II teksta ustanovljeno je da postoje statistički značajne razlike $F(df = 2, N = 453) = 3.687, p = 0.026, \eta^2 = 0.016$, a Tukey HSD test je te razlike identifikovao kod učenika čije majke imaju osnovni obrazovni status ($M = 2.49, SD = 1.96$), sa jedne strane, i srednji ($M = 1.78, SD = 1.57, p = 0.021$) ili viši i visoki obrazovni status ($M = 1.84, SD = 1.64, p = 0.041$), sa druge strane. Za razlike između učenika čiji je obrazovni status majke srednji ili viši i visoki nisu dobijene statističke značajnosti. Za III književni odlomak je, takođe, ustanovljena statistička značajnost $F(df = 2, N = 453) = 3.831, p = 0.022, \eta^2 = 0.017$, koja je potvrđena Takijevim post-hoc testom (Tukey HSD post-hoc test) za učenike čije majke imaju osnovni ($M = 2.61, SD = 1.82$) i viši ili visoki obrazovni status ($M = 1.89, SD = 1.50, p = 0.016$).

Jednofaktorska analiza varijanse pokazala je da postoji statistički značajna razlika među učenicima kad je reč o broju nepoznatih i manje poznatih reči u I odlomku u odnosu na nastavni jezik, $F(df = 1, N = 478) = 154.507, p = 0.000, \eta^2 = 0.24$. Mnogo više ispitanika je podvuklo nepoznate i manje poznate reči u odlomku iz narodne epske pesme starijih vremena „Ženidba Dušanova“, na srpskom jeziku nego u odlomku iz narodne balade „Kömíves Kelemenné“ na mađarskom.

Tabela 8

Deskriptivna statistika i t-test (t) nezavisnih uzoraka za broj nepoznatih i manje poznatih reči i izraza za I odlomak – Narodna balada / epska narodna pesma

Nastavni jezik	M	SD	df	t	p	Mean Difference
Mađarski	1.67	1.34	477	12.430	0.000	3.489
Srpski	5.16	2.22				

Napomena. t – vrednost za t-test; p – pokazatelj statističke značajnosti; Mean Difference – razlika između srednjih vrednosti.

Jednofaktorska analiza varijanse pokazala je da postoji statistički značajna razlika među učenicima u pogledu broja nepoznatih i manje poznatih reči u II odlomku u odnosu na nastavni jezik, $F(df = 1, N = 478) = 19.727, p = 0.000, \eta^2 = 0.04$. Naime, bilo je više ispitanika koji su podvukli nepoznate i manje poznate reči u odlomku Branislava Nušića „Hajduci“ na srpskom jeziku nego u odlomku iz dela Petőfi Sándor „János vitéz“ na mađarskom.

Tabela 9

Deskriptivna statistika i t-test (t) nezavisnih uzoraka za broj nepoznatih i manje poznatih reči i izraza za II odlomak – Avanturistički roman / Epska poema

Nastavni jezik	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>df</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Mean Difference</i>
Mađarski	1.05	1.01	477	4.441	0.000	0.938
Srpski	1.98	1.67				

Jednofaktorska analiza varijanse pokazala je da postoji statistički značajna razlika među učenicima u pogledu broja nepoznatih i manje poznatih reči u III odlomku u odnosu na nastavni jezik, $F(df=1, N=478) = 17.072, p = 0.000, \eta^2 = 0.04$. I kad je reč o ovom žanru, bilo je više ispitanika koji su podvukli nepoznate i manje poznate reči u odlomku „Tom Sojer” Marka Tvena na srpskom jeziku, nego u odlomku iz dela „Tanár úr kérem/Röhög az egész osztály” Karinthy Frigyes na mađarskom jeziku.

Tabela 10

Deskriptivna statistika i t-test (t) nezavisnih uzoraka za broj nepoznatih i manje poznatih reči i izraza za III odlomak Dečji roman

Nastavni jezik	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Df</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Mean Difference</i>
Mađarski	1.29	1.43	477	4.132	0.000	0.856
Srpski	2.14	1.58				

Za utvrđivanje izvrsnosti u nastavnom jeziku primenjen je model neuronskih mreža. Uzorak je iznosio 86,1%, dok je test uzorak bio 90,6% varijanse, a površina ispod ROK (ROC) krive je 0.745. Vrednost značaja prediktora: nastavni jezik iznosi 0.174, a normalizovanog značaja 60,0%.

Može se konstatovati da je broj percipiranih nepoznatih i manje poznatih reči i izraza u odlomcima iz sva tri odlomka književnih dela najznačajnije određen varijablom nastavni jezik, iz grupe sociodemografskih činilaca. Učenici su u odlomcima na srpskom jeziku podvukli više nepoznatih reči i izraza nego njihovi vršnjaci koji nastavu slušaju na mađarskom nastavnom jeziku.

Zaključci

Iako su činioци koji su povezani sa čitalačkim interesovanjima već dugo u fokusu stručnjaka različitih profila, kako zbog značaja za učenje i razvoj ličnosti, tako i zbog prisutne svojevrstne krize čitanja, čini se da je problem metodičkih postupaka primenjenih u procesu tumačenja književnih dela u literarno-komunikativnom kontekstu i dalje prisutan. Naime, rezultati do kojih se došlo ovim istraživanjem vrlo su slični rezultatima ranijih relevantnih ispitivanja čitalačkih navika učenika u školskom kontekstu (čitanje školske lektire), koja ukazuju na činjenicu da učenici ne čitaju sve knjige koje

pripadaju opusu koji je propisan kurikulumom, da nedovoljno čitaju knjige iz biblioteke po sopstvenom izboru, kao i da prilikom čitanja nailaze na određeni broj nepoznatih i manje poznatih reči i izraza koji ometaju recepciju teksta, pa i njegovo doživljavanje i tumačenje.

Kad je reč o utvrđivanju korelata čitalačkih interesovanja učenika u nastavi književnosti, obuhvaćeno je razmatranje uticaja sociodemografskih varijabli (pol, školski uspeh, obrazovni status oca i majke, nastavni jezik) na karakteristike čitalačkih interesovanja učenika i recepciju književnih dela. Može se konstatovati da su čitalačka interesovanja učenika značajno povezana sa sociodemografskim činiocima. Pol učenika je u korelaciji sa njihovim čitalačkim interesovanjima kad je reč o čitanju školske lektire, dok je školski uspeh povezan sa brojem pročitanih dela u toku godine i sa članstvom u biblioteci. Značajna varijabla je i obrazovni status oca i majke na broj pročitanih književnih dela u toku godine, dok je obrazovni status majke povezan sa članstvom u biblioteci. Kad je reč o učeničkom izboru književnih dela van nastavnog programa, značajno ih određuju varijable pol i školski uspeh, dok je obrazovni status oba roditelja značajno povezan sa izborom književnih dela za čitanje van školskog kurikuluma. Pol, posmatran sa stanovišta realnih psihofizičkih razlika između muškarca i žene, ali i sa stanovišta različitih društvenih stavova o povezanosti pola sa određenim interesima, pokazao se kao stabilna varijabla čitalačkih interesovanja. Smatramo da podložnost polnim varijacijama nije rezultat samo biološkog (psihofizičke razlike) već i socijalnog, kulturno-istorijskog i situacionog porekla. To se može reći i za školski uspeh. varijable obrazovni status roditelja – oca i majke, deluju u okviru sveobuhvatnog uticaja porodice. Porodica, uopšte, ima veliki uticaj na interesovanja pojedinca. Kvalitet delovanja porodice na interesovanja dece i mladih nije određen samo svesnim, namernim, već i kulturno-obrazovnim statusom porodice. Povoljnije socijalno poreklo podsticajno deluje na orijentaciju mladih prema čitalačkom interesnom pravcu. Ono, u izvesnoj meri, utiče i na stil života i aktivnosti članova porodice. U tom smislu neophodno je intenzivirati saradnju porodice i škole jer modalitete vaspitno-obrazovnih uticaja u školi čine, pored nastave, i struktura i organizacija rada škole. Unutrašnja programska sadržina vaspitno-obrazovnih ustanova i ličnost nastavnika preko vaspitnih i emocionalnih mehanizama predstavljaju snažan moderator čitalačkih interesovanja ispitanika.

Istraživanje je pokazalo da nepoznate i manje poznate reči i izrazi učenicima predstavljaju problem za razumevanje teksta (posebno tuđice, dijalekatske reči, lokalizmi i arhaizmi), a da je nastavni jezik značajni sociodemografski činilac koji je povezan sa razumevanjem nepoznatih i manje poznatih reči i izraza. Učenicima koji nastavu slušaju na srpskom jeziku problem predstavljaju tuđice i arhaizmi, dok učenicima koji nastavu slušaju na mađarskom jeziku problem predstavljaju tuđice, dijalekatske reči i arhaizmi.

Nastavnik nepoznate reči i izraze objašnjava tokom (18,6%) ili nakon analize teksta (51,8%), dok je 29,6% ispitanika navelo da uopšte ne dobiju objašnjenje o značenju njima nepoznatih reči. Ovi postupci u metodičkom smislu nisu najpogodniji jer je nepoznate reči najbolje tumačiti pre ili tokom interpretiranja odgovarajućih iskaza u tekstu. „Princip uslovnosti ne dozvoljava tu vrstu unificiranja, već zahteva razložno kombinovanje postupaka i stvaralački pristup nepoznatoj leksici“ (Nikolić, 1992: 217). „Imajući u vidu rezultate

prethodnih ispitivanja o čitalačkim navikama mladih kod nas i u svetu, kao i nalaze predstavljenog empirijskog istraživanja, može se zaključiti da aktuelnost teme ne jenjava i da je možda razmatranje ovog pitanja još potrebnije u eri ubrzanog tehnološkog napretka koji, svakako, menja i navike korisnika u vezi sa čitanjem i upotrebom knjige" (Stevanović i sar., 2020: 155). Takođe, može se konstatovati da bi bilo poželjno optimizovati metodičke pristupe u nastavi književnosti radi adekvatnijeg podsticanja čitalačkih interesovanja. Naravno, uticaj nastavnika u podsticanju interesovanja učenika da čitaju uvek je izuzetno značajan (Belzer, 2002; Pitcher et al., 2007).

Brojna istraživanja u svetu i u nas pokazala su da receptivnost u procesu sticanja znanja, sama po sebi, ne vodi automatski razvijanju čitalačkih interesovanja i kompetencija. Naprotiv, načini usvajanja znanja iz književnosti i metodički postupci primenjeni u procesu tumačenja književnih dela treba da budu stavljani u funkciju razvijanja kompetencija učenika za samostalno zaključivanje i kritičko rasuđivanje, te usmereni na razvijanje literarnih sposobnosti za doživljavanje, saznavanje i ocenjivanje književnih dela (Ilić i sar., 2007). Ovom problemu mora se posvetiti značajna pažnja, što „podrazumeva potpomaganje čitalačkih navika i osluškivanje dečjih čitalačkih interesovanja unutar školskog sistema a i izvan njega, zbog čega je nužna saradnja institucija (biblioteka, kulturnih centara, obrazovnog sistema i nadležnog ministarstva)" (Opačić, 2015: 27). Dostupnost virtuelnog prostora otvara široke mogućnosti koji se mogu odlično iskoristiti (Kolarić i sar., 2013). I u vremenu savremenih medija, dodatno ubrzanih internetom i mobilnom telefonijom, knjiga ima svoju budućnost. „Knjiga je večna i ne takmiči se sa prolaznim stvarima ovoga sveta. Od iskona je takva bila. Menjala je oblike svoga postojanja, menjala je načine i oblike pričanja večite priče o sudbini čovekovoju, smeštene u njoj, sve prema vremenima i prilikama u njima, ali svoje ponašanje, svoj karakter nije menjala" (Ilić i sar., 2013: 257).

Literatura

- Anić, V. (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Novi liber.
- Belzer, A. (2002). "I don't crave to read": School reading and adulthood. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 46(2), 104–113.
- Bernstein, M. R. (2014). Relationship between Interest and Reading Comprehension. *The Journal of Educational Research*, 49(5). <https://doi.org/10.1080/00220671.1955.10882283>
- Boushey, G., & Moser, J. (2006). *The daily 5*. Portland, Me. Stenhouse Publishers.
- Chinappi, G. M. (2015). *How to Increase Reading Motivation among Elementary Children Based on Teachers' Perspectives and Teaching Methods*. State University of New York.
- Clark, C. (2011). *Setting the baseline: The National Literacy Trust's first annual survey into young people's reading 2010*. National Literacy Trust.
- Clark, C., Osborne, S., & Akerman, R. (2008). *Young people's self-perceptions as readers: An investigation including family, peer and school influences*. National Literacy Trust.
- Coles, M., & Hall, C. (2002). Gendered readings: Learning from children's reading choices. *Journal of Research in Reading*, 25(1), 96–108. <https://doi.org/10.1111/1467-9817.00161>

- Đurić, V. (2012). *Antologija srpskih narodnih junačkih pesama*. Srpska književna zadruga.
- Frankel, K. K., Fields, S. S., Kimball-Veeder, J., & Murphy, C. R. (2018). Positioning adolescents in literacy teaching and learning. *Journal of Literacy Research, 50*(4), 446–477. <https://doi.org/10.1177/1086296X18802441>
- Gajić, O. (1999). *Umetnost – moja izabrana stvarnost. Determinante umetničkih interesovanja mladih*. Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Gambrell, L. (2011). Seven rules of engagement: What's most important to know about motivation to read. *The Reading Teacher, 65*(3), 172–178. <https://doi.org/10.1002/TRTR.01024>
- Guthrie, J. T., Humenick, N. M., Perencevich, K. C., Taboada Barber, A., Barbosa, P., & Wigfield, A. (2006). Influences of Stimulating Tasks on Reading Motivation and Comprehension. *The Journal of Educational Research, 99*(4), 232–245. <http://dx.doi.org/10.3200/JOER.99.4.232-246>
- Guthrie, J. T., Hoa, A. L. W., Wigfield, A., Tonks, S. M., Humenick, N. M., & Littles, E. (2007). Reading motivation and reading comprehension growth in the later elementary years. *Contemporary Educational Psychology, 32*(3), 282–313. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cedpsych.2006.05.004>
- Hooper, R. (2005). What are teenagers reading? Adolescent fiction reading habits and reading choices. *Literacy, 39*(3), 113–120. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9345.2005.00409.x>
- Ilić, P. (2006). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Zmaj.
- Ilić, P., Gajić O. i Maljković, M. (2007). *Kriza čitanja: kompleksan pedagoški, kulturološki i opštedruštveni problem*. Gradska biblioteka: Alfa graf.
- Ilić, P., Gajić, O., Maljković, M. i Košničar, S. (2013). *Čitanjem ka stvaranju – stvaranjem ka čitanju*. Prometej.
- Janičijević, V. (2016). *Teorija književnosti u razrednoj nastavi*. Učiteljski fakultet.
- Kallós, Z. (1977). *Balládák könyve*. Magyar Helikon Könyvkiadó.
- Karinthy, F. (2001). *Tanár úr kérem/Röhög az egész osztály. Válogatott írások*. Európa könyvkiadó.
- Kauffman, S. (2005). *Story Elements: Which Impact Children's Reading Interests*. Bowling Green State University.
- Kolarić, A., Šimić, S., Štivić, V. i Žentil Barić, Ž. (2013). Čitateljski blogovi Tragači i Knjiški frikovi – usluge za djecu i mlade na Web-u 2.0. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 56*(3), 91–100.
- Krnjajić, Z., Stepanović, I. i Pavlović Babić, D. (2011). Čitalačke navike srednjoškolaca u Srbiji. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 43*(2), 266–282. <https://doi.org/10.2298/ZIPI1102266K>
- Manuel, J., & Carter, D. (2015). Current and historical perspectives on Australian teenagers' reading practices and preferences. *Australian Journal of Language and Literacy, 38*(2), 115–128. <https://doi.org/10.1007/BF03651962>
- Moley, P., Bandré, P., & George, J. (2011). Moving beyond readability: Considering choice, motivation and learner engagement. *Theory into Practice, 50*(3), 247–253. <https://doi.org/10.1080/00405841.2011.584036>
- Nikolić, M. (1992). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Nist, S., & Olejnik, S. (1995). The Role of Context and Dictionary Definitions on Varying Levels of Word Knowledge. *Reading Research Quarterly, 30*(2). 172–193.
- Nušić, B. (2017). *Hajduci*. Zavod za udžbenike.

- Opačić, Z. (2015). Pretpostavljeni čitalac (kulturni i ideološki kontekst književnosti za decu). *Inovacije u nastavi*, 28(4), 18–28. <https://doi.org/10.5937/inovacije15040180>
- Patall, E. (2013). Constructing motivation through choice, interest, and interestingness. *Journal of Educational Psychology*, 105(2), 522–534. <http://dx.doi.org/10.1037/a0030307>
- Petöfi, S. (2006). *János Vitéz*. Akkord Kiadó.
- Petrović, A., i Kolaković, K. (2019). *Čitanka. Srpski jezik i književnost za peti razred osnovne škole*. Vulkan znanje.
- Pitcher, S. M., Albright, L. K., DeLaney, C. J., Walker, N., Seunariningsingh, K., Mogge, S., Headley, K. N., Ridgeway, V., Peck, S., Hunt, R., & Dunston, P. J. (2007). Assessing adolescents' motivation to read. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 50(5), 378–396. <https://doi.org/10.1598/JAAL.50.5.5>
- Pravilnik o planu nastave i učenja za peti i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za peti i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja (2018)*. Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 15/2018.
- Purić, D. (2012). Učitelj i čitalačka interesovanja učenika mlađeg školskog uzrasta. U V. Jovanović i T. Rosić (ur.), *Književnost za decu i omladinu – nauka i nastava* (str. 213–227). Fakultet pedagoških nauka u Jagodini Univerziteta u Kragujevcu.
- Purić, D. (2018). Nastava srpskog jezika u funkciji podsticanja čitalačkih interesovanja učenika mlađeg školskog uzrasta. *Inovacije u nastavi*, 31(4), 31–45. <http://dx.doi.org/10.5937/inovacije1804031P>
- Sample size calculator by Raosoft (2021, December, 20) <http://www.raosoft.com/samplesize.html>
- Sanacore, J. (2000). Promoting the lifetime reading habit in middle school students. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 73(3), 157–161. <https://doi.org/10.1080/00098650009600937>
- Sanacore, J. (2002). Struggling literacy learners benefit from lifetime literacy efforts. *Reading Psychology*, 23, 67–86.
- Sénéchal, M. (2006). Testing the home literacy model: Parent involvement in kindergarten is differentially related to grade 4 reading comprehension, fluency, spelling, and reading for pleasure. *Scientific Studies of Reading*, 10(1), 59–87.
- Shafer, G. (2003). Reflections on a democratically constructed canon. *Teaching English in the Two-Year College*, 31, 144–153.
- Stevanović, J., Randelović, B. i Lazarević, E. (2020). Čitalačke navike učenika srednjih škola u Srbiji. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 52(1), 136–180. <https://doi.org/10.2298/ZIPI2001136S>
- Twain, M. (2019). *Doživljaji Toma Sojera*. Laguna.
- Vrasidas C., & Theodoridou, K. (2018). Teacher professional development for twenty-first century literacies. In: K. C. Koutsopoulos, K. Doukas & Y. Kotsanis (Eds.), *Handbook of Research on Educational Design and Cloud Computing in Modern Classroom Settings* (pp. 292–30). IGI Global.
- Watson, A., Kehler, M., & Martino, W. (2010). The problem of boys' literacy underachievement: Raising some questions. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 53(5), 356–361. <https://doi.org/10.1598/JAAL.53.5.1>
- Weaver-Hightower, M. (2003). The „boy turn“ in research on gender and education. *Review of Educational Research*, 73(4), 471–498. <https://doi.org/10.3102/00346543073004471>

- Wollscheid, S. (2013). Parents' cultural resources, gender and young people's reading habits – Findings from a secondary analysis with time-survey data in two-parent families. *International Journal about Parents in Education*, 7(1), 69–83.
- Worthy, J., Moorman, M., & Turner, M. (2011). What Johnny likes to read is hard to find in school. *Reading Research Quarterly*, 34, 12–27. <https://doi.org/10.1598/RRQ.34.1.2>
- Zgusta, L. (1991). *Priručnik leksikografije*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Primljeno: 27. 01. 2023.

Korigovana verzija primljena: 21. 03. 2023.

Prihvaćeno za štampu: 27. 03. 2023.

Socio-Demographic Variables as Correlates of Reading Interests and Reception of Literary Works by Primary School Students

Olivera Gajić

Department of Pedagogy, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Novi Sad, Serbia

Spomenka Budić

Teacher Education Faculty, Educons University, Sremska Kamenica, Serbia

Branka Radulović

Faculty of Sciences, University of Novi Sad, Novi Sad, Serbia

Ranko Rajović

Pedagogical Faculty, University of Primorska, Koper, Slovenia

Abstract *Starting from the observation that in the teaching of literature, the powers of literary art that could strengthen students' interest in reading and reception of works are insufficiently used, the authors examine the influence of socio-demographic factors on the characteristics of students' interest in reading (gender, academic achievement, educational status of mother and father, language of instruction). The research involved determining the connection between the understanding of unknown and lesser-known words and expressions in passages from literary works (epic-lyrical - folk ballad and epic genre - epic and novel) with socio-demographic factors. The research was carried out using the survey research method, the technique used was a survey, and the instrument was a questionnaire. The sample consisted of 478 5th-grade students from elementary schools in the Republic of Serbia, where classes are taught in Serbian and Hungarian. The following statistical tests were applied: the chi-square (χ^2) test, one-factor analysis of variance, t-test (t) of independent samples, phi (Phi) coefficients and Cramer's V indicator within the program IBM SPSS 20.0. The research results showed that students' reading interests significantly correlate with socio-demographic factors, especially gender, academic achievement, father's and mother's educational status, while the mother's educational status is also related to library membership. It can be stated that students have difficulties with unknown and less familiar words and expressions (foreign words, dialectal words, localisms and archaisms) while reading literary works, and that the language of instruction is a significant socio-demographic factor that is related to the sum of perceived words and their understanding.*

It is concluded that it is possible to create an environment that stimulates students' reading interests, which opens up space for modern methodical systems and procedures for interpreting unknown words and expressions in the literary-communicative context of literature teaching.

Keywords: *students' reading interests, correlation, reception of a literary work, socio-demographic variables, interpretation of unknown words.*